

УДК 811.161.1'243'36:376-054.62

МІНІМІЗАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ З РОСІЙСЬКОЇ ГРАМАТИКИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМЦІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ

Варава С.В., Груцяк В.І., канд. фіз.-мат. наук (Харків)

У статті проаналізовано обсяг теоретичних відомостей з системи російської граматики під час навчання іноземців, які починають вивчати російську мову, та зроблено висновок щодо необхідності мінімізації інформації. Теоретичні положення статті проілюстровано за допомогою матеріалу створеного авторами довідкового посібника “Вступ до російської граматики”: наведено елементи граматичної системи, опис яких представлено в довіднику, а також елементи, опис яких автори вважають недоцільним на початковому етапі навчання.

Ключові слова: іноземні студенти, початковий етап навчання, граматична система російської мови, мінімізація теоретичних відомостей.

Варава С.В., Груцяк В.И. Минимизация теоретических сведений о русской грамматике при обучении иностранцев на начальном этапе. В статье рассматривается вопрос об объеме теоретических сведений о системе русской грамматики при обучении иностранцев, приступающих к изучению русского языка, и делается вывод о необходимости минимизации информации. Теоретические положения статьи иллюстрируются с помощью материала созданного авторами справочного пособия “Введение в русскую грамматику”: представлены элементы грамматической системы, описанные в справочнике, а также элементы, описание которых авторы посчитали нецелесообразным на начальном этапе обучения.

Ключевые слова: иностранные студенты, начальный этап обучения, грамматическая система русского языка, минимизация теоретических сведений.

Varava S.V, Grutsyak V.I. Minimization of Theoretical Information about the System of Russian Grammar in Training Foreigners at the Initial Stage.

The article discusses the amount of theoretical information about the system of Russian grammar in teaching foreigners the Russian language at the initial stage; it concludes the necessity of minimizing the information. The theoretical notions of the article have been illustrated taking into account the material of the textbook "Introduction to Russian grammar": the elements of the grammatical system described in the textbook as well as the elements the description of which the authors consider inappropriate at the initial stage of training.

Key words: foreign students, initial stage of training, grammatical system of the Russian language, minimization of theoretical information.

У процесі викладання практичного курсу російської мови як іноземної (РЯІ) значну увагу традиційно приділяють формуванню граматичних навичок розуміння й упізнавання синтактико-морфологічних структур речення, вибору та вживання цих структур у мові. В той же час, як справедливо стверджують методисти, викладачі РЯІ повинні, виходячи зі свідомо-практичного методу навчання, формувати в іноземців не тільки граматичні навички, але й граматичні знання, тобто знання форми, значення та особливостей вживання синтактико-морфологічних структур російської мови, тому що саме наявність цих знань є умовою міцності сформованих навичок [6]. Свідоме володіння граматичною будовою мови, яку вивчають, допомагає адекватній побудові власних висловлювань, у той час як наближене розуміння граматичних одиниць та їх місця в граматичній системі часто уповільнює мовну практику й викликає різноманітні помилки в мовленні іноземців [7].

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне на початковому етапі вивчення російської мови ознайомити іноземців зі стислим теоретичним описом граматичної системи російської мови їх рідною мовою або за допомогою мови-посередника, що започаткує формування граматичних знань і стане основою їх подальшого поглиблення.

На цей час створено досить багато різних підручників і навчальних посібників для іноземців на початковому етапі, зокрема для іноземних

студентів підготовчих факультетів ВНЗ. Проте залишається актуальним створення матеріалів довідкового типу (теоретичний опис граматичної системи російської мови) для початкового етапу навчання з перекладом на рідну мову іноземців (або мову-посередник) [1].

Раніше ми аналізували існуючі граматичні довідники, метою яких є дати стислий опис граматичної будови сучасної російської літературної мови, без знання чого не можна активно опанувати російську мову в усній та письмовій формах, а також обґрунтовували доцільність створення довідкового посібника “Вступ до російської граматики” [1; 2; 3]. Такі посібники для іноземців, які розмовляють арабською [4] та китайською [5] мовами, були видані в 2010 році.

Під час створення посібників ми виходили з того, що довідковий посібник такого типу, з одного боку, має допомогти студентам отримати первинне уявлення про російську мову як чітку розгалужену, але єдину систему. З іншого боку, в ньому повинні бути наведені необхідні компоненти цієї системи, які в подальшому навчанні будуть наповнюватися конкретним змістом. Наприклад, за таким методом під час знайомства з іменником студенти дізнаються, що ця частина мови має такі граматичні категорії: рід (чоловічий, жіночий, середній), число (однина, множина), відмінок (перелічено назви відмінків й основні відмінкові питання); значення відмінків і система флексій у відмінкових формах іменників на даному етапі не презентуються.

Питання про можливий мінімум інформації, який повинен складати зміст довідника, виявилось досить складним: з одного боку, необхідно було дати у загальних рисах повне уявлення про систему та її компоненти, з іншого – інформація не повинна була стати надлишковою, тому що надмірність інформації ускладнює сприйняття і перешкоджає її чіткому структуруванню. У попередніх публікаціях [1] було перелічено основні компоненти, які мали увійти до довідкового посібника “Вступ до російської граматики”, проте під час створення довідника у зв’язку з необхідністю мінімізації теоретичних відомостей з граматичної системи російської мови нам довелося відмовитися від пояснення деяких компонентів, презентація яких раніше здавалася необхідною.

Зокрема, під час подання теоретичного матеріалу з фонетичної системи в створеному посібнику демонструється, що в російській мові існують голосні й приголосні звуки, є літери, які позначають ці

звуки; надаються поняття дзвінкості / глухості та твердості / м'якості приголосних, а також наголошених і ненаголошених голосних. Опис процесів оглушення й одзвінчення приголосних, а також редукції голосних, що спочатку було заплановано залучити до довідника, ми визнали надлишковим на даному етапі – з цими процесами студенти ознайомляться під час подальшого вивчення вступно-фонетичного курсу.

Презентація граматичної системи російської мови у створеному довіднику містить два розділи: подання теоретичного матеріалу на рівні слова й на рівні речення. На рівні слова описано частини мови (у тому числі введено поняття самостійних і службових, змінюваних і незмінних частин мови). Опис морфології складає основний зміст даного довідкового посібника, у зв'язку з чим головна увага приділяється слову як граматичній одиниці та його морфологічним категоріям.

Під час знайомства з іменником, як уже було зазначено, введено категорії роду, числа, відмінка. Поняття іменників спільного роду не надається. Іменники *singularia tantum* і *pluralia tantum* наводяться, але без уведення відповідних термінів (наприклад: “Некоторые существительные употребляются только в единственном числе (*молоко*) или только во множественном числе (*часы*)” [5: 10]). З лексико-граматичних розрядів іменників охарактеризовано лише іменники – назви істот і неістот. Поняття типів відмінювання іменників не введено. Невідмінювані іменники (з омонімічними відмінковими формами) також не презентуються.

На наш погляд, на початковому етапі у теоретичному довіднику є надлишковою демонстрація відмінкових флексій, основних значень відмінків, а також наведення прикладів уживання іменників у різних відмінках у контексті – на рівні речення; доцільним є лише перелік назв відмінків і основних відмінкових питань.

Під час ознайомлення з прикметником студенти дізнаються, що прикметник залежить від іменника, який він визначає, та узгоджується з ним у роді, числі і відмінку, а також про існування повної та короткої форм прикметників, про вищий та найвищий ступені порівняння. Під час визначення прикметника як частини мови зазначено, що “это часть речи, которая обозначает признак предмета и обычно отвечает на вопросы *какой? какая? какое? какие?*” [5: 10]. Таким чином,

поняття присвійних прикметників не розглядається, що зумовлено невисокою частотністю вживання присвійних прикметників у мовленні. Лексико-граматичні розряди прикметників (якісні, відносні прикметники), поняття позитивного ступеню порівняння не введено.

Ознайомлення з числівником включає опис порядкових і кількісних числівників. Збірні числівники не презентуються. Неозначено-кількісні числівники не представлено. Правила відмінювання числівників не висвітлюються.

У блоці, який присвячено займеннику, введено особисті, присвійні та вказівні займенники. Питальні, заперечні, означальні, неозначені займенники і зворотний займенник *себя* не розглядаються. Теоретичні відомості про зворотний займенник *свой*, що вказує на належність до будь-якої з трьох осіб, надано разом з відомостями про присвійні займенники у зв'язку з тим, що слова *мой, твой, его, свой* і подібні об'єднує вказівка на присвійні відносини, що встановлює мовець: “що відноситься до мене, до тебе, до себе та ін.”.

Пояснення дієслова включає презентацію інфінітива, описання граматичної категорії особи, дієвідміни (наведено порівняльну таблицю закінчень дієслів першої та другої дієвідмін), часу та виду (з дуже стислим описом значень цих категорій). Також відзначається, що дієслова недоконаного виду вживають у формах теперішнього, минулого і майбутнього часу, а дієслова доконаного виду – тільки у формах минулого та майбутнього часу. Продемонстровано основні випадки вживання безпрефіксних дієслів руху. Також наводиться поняття дієприкметника та дієприслівника як особливих форм дієслова. Відзначено, що дієприкметники, як і прикметники, узгоджуються з іменниками, від яких вони залежать, у роді, числі й відмінку; поділяються на активні й пасивні та можуть мати форми теперішнього і минулого часу. А дієприслівники існують недоконаного і доконаного виду, не мають категорій особи, роду, числа й форм часу. Також стисло охарактеризовано імператив як особливу форму дієслова. Під час описання минулого часу дієслова не надається інформація про категорію роду.

Таким чином, під час надання теоретичного матеріалу про дієслово в довіднику не наведені важливі для російського дієслова категорії стану та способу. Всі категорії дієслова, які розглянуто в посібнику, належать до дійсного способу. Поняття умовного й

наказового способу не надається. Це викликано тим, що на початковому етапі навчання іноземці вивчають вживання дієслів тільки в межах дійсного способу. З уживанням умовного способу вони зустрічаються лише в окремому випадку під час вивчення складного речення (*если бы ..., то ...*). З категорією стану вони зустрінуться під час вивчення активних і пасивних конструкцій.

У довіднику введено поняття прислівника як незмінної частини мови, перелічено деякі основні їх значення, описано вищий і найвищий ступені порівняння прислівників.

Знайомство зі службовими частинами мови включає презентацію прийменників, сполучників і часток; надано елементарні визначення. Класифікації прийменників (первинні / вторинні, прислівникові / відіменникові / віддієслівні, прості / складні) і сполучників (прості / складені, синтаксично мотивовані / синтаксично невмотивовані, одиничні, або одномісні / повторювані, або багатомісні та ін.) не наведено. Під час пояснення часток наголошується, що частки бувають вказівні, заперечні, питальні, підсилювальні, інші розряди часток (формотворчі, модальні та ін.) не розглядаються. Розряди часток за будовою (первинні / вторинні, прості / складені, розчленовані / нерозчленовані та ін.) не введено. Поняття сполучних слів не вводиться. Вигуки в даному довіднику не презентуються.

Теоретичне пояснення синтаксису російської мови обмежено лише загальним уведенням понять простого й складного речень. Односкладні й двоскладні речення, а також типи складних речень не презентуються; інші розділи синтаксису російського речення також не висвітлено. Окрему увагу приділено порядку слів російського речення, який може змінюватися залежно від комунікативної мети, яку ставить перед собою мовець, тобто прагнення мовця підкреслити той аспект змісту речення, який є важливим, суттєвим у даному контексті або в даній мовній ситуації, що проілюстровано у довіднику за допомогою прикладів (“Предложение *Я помогаю другу* можно трансформировать в: 1) *Я другу помогаю*; 2) *Другу я помогаю*; 3) *Помогаю другу я*; 4) *Другу помогаю я*; при этом не изменяется общий смысл предложения, а изменяются только смысловые акценты.” [5: 23]).

Отже, логіку презентації теоретичних відомостей з системи російської граматики зумовлено практичною спрямованістю

навчання, тому в довідковому посібнику “Вступ до російської граматики” у певних випадках деякі елементи граматичної системи описано трохи інакше, ніж це прийнято в академічній граматиці, свідомо не висвітлено деякі граматичні категорії. Наведення будь-яких парадигм словозміни визнано у довіднику такого типу надлишковим, тому що головна мета – дати загальне уявлення про систему, що буде надалі наповнюватися конкретним змістом в межах програми з російської мови для довузівського навчання. Але у той же час теоретичні положення супроводжуються ілюстративним матеріалом на рівні речення чи словосполучення, оскільки конкретний контекст вживання граматичної структури сприяє більш глибокому розумінню теоретичних положень. Запропонований мінімізований опис граматики рідною мовою допоможе зняти труднощі та деякі психологічні та інтелектуальні бар’єри у іноземців, які неминуче виникають під час презентації нових граматичних форм, структур, моделей, фактів у процесі подальшого навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варава С. В. “Введение в русскую грамматику” для иностранных студентов подготовительных факультетов на начальном этапе / С. В. Варава, В. И. Груцьяк // Учен. зап. Тавр. нац. ун-та им. В. И. Вернадского : науч. журнал. – Сер. “Филология”. – Симферополь, 2007. – Том 20 (59). – № 4. – С. 94-101.
2. Варава С. В. О концентрическом подходе к изучению предложно-падежной системы на подготовительном факультете / С. В. Варава, В. И. Груцьяк // Язык как фактор интеграции образовательных систем и культур (Вып. 2): Сб. науч. ст. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2007. – С. 45-50.
3. Варава С. В. Презентация предложно-падежной системы на начальном этапе изучения русского языка как иностранного / С. В. Варава, В. И. Груцьяк // Pazhuhesh – e Zabanha – ye Khareji: Scientific Publication of the Faculty of Foreign Languages, University of Tehran. – Islamic Republic of Iran. – № 44. – 2008. – P. 97-116.
4. Введение в русскую грамматику: Справочное пособие для иностранных студентов, говорящих на арабском языке / С. В. Варава, В. И. Груцьяк, Е. Н. Пушкарева, Хейри Али Абдулла. – Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2010. – 44 с.
5. Введение в русскую грамматику: Справочное пособие для иностранных студентов, говорящих на китайском языке / С. В. Варава, В. И. Груцьяк, Е. Н. Пушкарева, Ли Фа Юань, Джин Юн. – Харків : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2010. – 40 с.

6. Капитонова Т. И., Московкин Л. В. Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки /Т. И. Капитонова, Л. В. Московкин – СПб : Златоуст, 2006. – 272 с.
7. Остапенко В. И. Обучение русской грамматике иностранцев на начальном этапе /В.И. Остапенко. – М. : Рус. яз., 1978. – 136 с.